

DISKUSIA O AKTUÁLNÝCH OTÁZKÁCH METÓD A FORIEM VÝCHOVY K VEDECKÉMU ATEIZMU

ATEISTICKÁ VÝCHOVA NA VESNICI

IVAN SVITÁK

Zemědělská práce není dosud druhem průmyslové práce, je na nižším stupni, nestala se dosud prací vysoce mechanisovanou, cyklickou, specialisovanou. Všechny tyto složité okolnosti, které jsou jen ekonomickým projevem historického rozporu mezi městem a vesnicí, mají nepříznivý vliv na základní problémy současné vesnice a zároveň se odrážejí i ve společenském vědomí obyvatel vesnice mimo jiné též jako silnější vliv náboženských představ. Postavme si nyní otázku, jak ovlivňují uvedené zvláštnosti zemědělské výroby a zvláštnosti vývoje socialisace proces myšlení družstevníků ve srovnání s pracovníky průmyslu a s neproduktivními odvětvími.

Ačkoli si uvědomujeme zprostředkovaný ráz náboženských idejí, tedy fakt, že náboženský odraz nevzniká přímým odrazem skutečnosti, ale je složité spojen s ekonomikou i jednotlivými složkami nadstavby — přece si musíme všimnout, že v náboženském projevu se odrážejí i některé zvláštnosti životního stylu a pracovního procesu jednotlivých společenských tříd. Jestliže dělnická třída, zabývající se produktivní prací v průmyslové výrobě, je v podstatě oproštěna od pověr, pak to není jen pro zvláštní osvobozenécké poslání, které má moderní proletariát v dějinách, ale souvisí to i s povahou pracovního procesu. Práce se stroji, mechanické procesy, které dělník ovládá, spolupůsobí i při formování jeho myšlení. V prostředí inteligence má náboženství opět jiné zdroje, jiné formy projevu. Jedním z jeho důležitých kořenů je neproduktivní ráz práce inteligence. Proto též přežitky náboženství jsou zde jiné, mají povahu idealistické, filosofické metafysiky. Naopak v zemědělství je povaha práce, určená biologickým rázem výrobního procesu, cykličností a rozmanitostí forem, závislostí na přírodě, rovněž jedním z motivů, hluboce ovlivňujících povahu náboženské víry.

Vliv zemědělské výroby na formování náboženských symbolů zemřevších a znovu-vzkříšených bohů, symbolisujících přírodní koloběh, uctívání země — matky bohů a kultů plodnosti jsou výraznými projevy, jak zemědělská výroba ovlivňovala formování mýtu v minulosti, jak náboženské symboly byly ideologickým zašifrovaným projevem výrobních a společenských vztahů, závislosti na přírodě. I dnes je jedním ze zdrojů náboženství na vesnici závislost lidí na neosobních silách, na přírodě. Tato skutečnost nachází svůj fantastický výraz v pocitu absolutní závislosti na bohu, tedy v typickém náboženském pocitu. Neprojevuje se ovšem již tak zřetelně jako v zemědělských kultech starověku, ale přece existuje. Při rozboru náboženských postojů a vědomí zemědělců nacházíme nejméně *tři základní prvky*, které jsou specifickými projevy náboženství v zemědělském prostředí. Je to především pocit závislosti na neovladatelných silách, který se projevuje jako pocit závislosti na bohu, zejména v mezních situacích lidské existence, při narození a smrti člověka, v nemoci, při úrodě a neúrodě. Dále je to víra v existenci nadpřirozeného světa, nadpřirozených sil, víra ve svět duchů, odlišných od hmotného světa a lišení mezi duchy dobrými a zlými. Konečně myšlenka osobního spojení s bohem, tedy myšlenka, s níž vyšší forma náboženství teprve začíná, je v zemědělském prostředí jen slabě vyvinuta.

Co však působí na vesnici škodlivě, nejsou v podstatě nadpřirozené představy tzv. zjevených náboženství, či staré pověry, ale především působení náboženské morálky,

tedy rozmanitých přežitků, které jsou jen nepřímě spjaty s náboženskou vírou. Pro posuzování otázek tzv. religiozity má proto klíčový význam právě rozbor nejrozmanitějších přežitků a způsobu života lidí, nikoli vlastní otázky postoje lidí k nadpřirozenému světu. Problém religiozity vesnice není problémem náboženské vrstvy vědomí vesnického obyvatelstva, ale výrazem celé soustavy konkrétních, světsky chápaných materiálních vztahů vesnického obyvatelstva. Proto si musíme všimnout *dvou hlavních otázek* — současných přežitků a jejich společenského vlivu v klerikálním prostředí.

Přežitky jsou především určitým projevem stagnace, jsou důsledkem známého zákona o opožďování společenského vědomí za společenským bytím, nejsou však jakoukoliv stagnací. *Přežitky jsou ony společensky rozšířené, masově působící názory, které jsou sice součástí konkrétně historických forem společenského vědomí, avšak nejsou bezprostředním odrazem společenského života.* Přežitky odrážejí jen pomínavší sociální a ekonomické vztahy, jež nejsou danou společenskou formací nově vytvářeny, mají masový vliv. Proto o přežitcích hovoříme pouze v souvislosti s některými formami společenského vědomí: v souvislosti s náboženstvím, politikou a morálkou, kdežto ostatní formy společenského vědomí, jako věda či umění, nevytvářejí přežitky ve výše uvedeném slova smyslu. Proces vědeckého poznávání a ovládání světa je neustálým poměrem mezi poznáním a nepoznaným, procesem odhalování stále hlubší pravdy a stálého překonávání relativních omylů a pravd, avšak tkví již v povaze vědy samé, že nemůže pěstovat přežitky, tím méně je měnit ve společensky vlivné a působící ideje. Tím není řečeno, že ve vědě neexistují konservativní tendence a často i trvale a dlouhodobě působící omyly, nejsou to však přežitky v uvedeném smyslu. Jestliže má přežitek svou obdobu ve stagnujících rysech vědy, pak v umění se projevuje jako akademická rutinersko-formalistická tendence, která živý obsah současnosti chce vyjádřit neadekvátními výrazovými formami nebo vytváří místo umělecké reprodukce skutečnosti přežité schema ideových hodnot včerejška. Ani zde tedy nemá „umělecký přežitek“ onu funkci, která je pro něj podstatná, totiž svou bezprostřední společenskou funkci, projevující se v masovém vlivu a v přímém kontaktu s životními postoji každého jednotlivce. Funkci přežitků ve vlastním, sociologickém slova smyslu mají tedy jen ideje náboženské, překonané ideje politické a mravní. Nejvýrazněji dnes ovšem vystupují přežitky náboženství, protože v důsledku kulturní revoluce se převrací v přežitek celá tato forma společenského vědomí, kdežto morálka a politika trvají dále, měnice v přežitky pouze některé své stránky. Názory, vzniknuvší v minulých sociálně-ekonomických formacích jako výraz jiných společenských vztahů, se houževnatě udržují v myslích družstevníků ohromnou setrvačnou silou tradice, když ztratily svou oporu v dané sociální a politické struktuře společnosti, i když pominuly ekonomické vztahy, jež k nim kdysi daly podnět. Tyto názory — přežitky — můžeme v současné době rozdělit na dvě základní skupiny; patří sem:

1. názory, které byly součástí kapitalistické morálky a politiky;
2. názory, které byly naopak formou obrany pracujících tříd a které se změnou společenských poměrů rovněž změnily ve škodlivý přežitek (poměr k práci, státnímu vlastnictví, k státnímu aparátu, mzdová politika).

Přežitky staré ideologie se vyskytují zpravidla ve spojení s náboženským názorem na svět, takže stará ideologie a představy o nadpřirozeném světě vystupují spolu s nacionalisticko-kosmopolitními hledisky, spolu s odporem k politice a veřejnému životu, spolu s hodnocením lidí podle stupně na sociálním řebříčku a s rozmanitými antihumanistickými postoji, zejména s individualismem, prospěchářstvím, s prosazováním zájmu jednotlivců na úkor zájmu celku. Úzký pohled na osobní prospěch a subjektivní posuzování věci, zakořeněné rysy vyplývající z poměru k soukromému vlastnictví, to

vše jsou přežitky vyvěrající z dřívějšího kapitalistického způsobu života vesnice, který sice skončil svou ekonomickou úlohu, avšak jehož dlouhý stín je vrhán dodnes na politický a ideový život lidí. Konečně do této skupiny patří přežitky, jež nemají ani morální, ani náboženský ráz, ale mají v sobě zřetelně politický smysl. Mezi tyto přežitky patří zejména snaha po úniku od veřejného života do soukromí, liberalismus, svoboda na úkor druhých, svoboda jedince vykořisťovat, fatalismus, pocit bezmoci před válkou, společenskými jevy a neznámou společenskou dynamikou, dále konservativismus, odpor k novátorství a konečně byrokraticko-antihumanistické postoje, zneužívající úřední moc. Jestliže tyto přežitky, které byly součástí kapitalistické nadstavby, mají zjevně ráz názorových pozůstatků třídní společnosti s jejími vlčími zákony, pak přežitky druhé skupiny, kdysi pokrokové názory, byly často ještě v nepříliš vzdálené minulosti formou projevu revolučního smýšlení a těžce se s nimi vyrovnávají právě jejich nositelé a zastánci. Byl-li dříve poměr k práci poměrem k práci na druhé, poměr k vlastnictví poměrem k soukromému vlastnictví a poměr ke státu poměrem k orgánu třídního útlaču pracujících, pak je škodlivé nechápat, že lidé dnes pracují na sebe a všechny hodnoty patří jim samým, že diktatura proletariátu je novou formou státu, a že převrat v materiální základně vytvořil předpoklady nového vztahu k veřejnému vlastnictví.

V oblasti společenského vědomí vesnického obyvatelstva se projevují bezprostředně škodlivě zejména dva jevy, které úzce souvisí s mravními problémy. Je to poměr k socialistickému vlastnictví, přesněji řečeno častý jev rozkrádání družstevního majetku a špatná pracovní morálka. Družstevníci si jen zvolna osvojují nový postoj k práci, nejsou zvyklí na průmyslovou organizační práci, kterou vyžadují formy družstevního hospodaření. Rovněž rozkrádání nechápu často jako nějaký nesprávný čin, ale zdá se jim, že si přisvojují právem to co jim patří, nebo že o žádné provinění nejde. Upevnění zemědělských družstev si vyžaduje vést s přežitky boj, protože bez změn v myšlení družstevníků nelze řešit klíčový problém družstev — zlepšení úrovně řídicí práce. Zde musí pomoci šíření vědeckého světového názoru, chápané ovšem široce, ne jako propaganda filosofie, ale v souvislosti s pozitivními úkoly vytváření socialistického profilu našich pracujících, v souvislosti s cílem rozvíjet rysy čestnosti, pravdivosti, pracovitosti, statečnosti a obětavosti pro společenské zájmy, v souvislosti s bojem proti pozůstatkům staré morálky, proti všem přežitkům kapitalismu. Proto šíření vědeckého světového názoru třeba spojit s celkovým úkolem osvěty zvyšovat všeobecnou a odbornou úroveň vzdělání, navazovat na vzdělávací činnost školy a vytvářet jednotnou soustavu vzdělávací péče tak, aby výchovná síla umění, působící nejen na rozum, ale i na cit a charakter člověka vhodně doplňovala rozumovou kulturu.

Rozmanité přežitky jsou na vesnici ovšem často spojovány v jakousi celistvou soustavu náboženského názoru na svět, v soustavu, v níž představy o nadpřirozeném světě a věroučná dogmata poskytují jakousi „teoretickou“ sankci přežitkům v životní praxi lidí. Přitom vlastní náboženské, dogmaticko-morální názory hrají podružnou úlohu vůči oněm životním postojům, které v zemědělském obyvatelstvu vypěstovává jeho životní zkušenost a výrobní činnost. Zjišťujeme-li tedy na vesnicích ukazatele tzv. religiozity, neznamená to, že zjištěná čísla jsou objektivním ukazatelem moci náboženských idejí nad lidmi. Jsou určitým vodítkem jak pro posouzení celkového vlivu náboženství, tak pro zjištění specifického vlivu přežitků, vlivu zaostalosti.

Jak tento proces prozatím probíhá? Ke zjištění přibližného stavu religiozity byl proveden v listopadu 1959 průzkum ve čtvrtině obcí kyjovského okresu, který byl zaměřen na zjištění náboženské struktury obce a na průměrnou návštěvnost náboženských obřadů. Bylo zjišťováno:

1. Kolik osob se účastní náboženských obřadů a jiných náboženských akcí o nedělích

a přitom bylo prováděno rozdělení účastníků do tří kategorií podle věku (mládež do 18 let, dospělí do 50 let, starší občané nad 50 let) a do pěti kategorií podle třídního hlediska (dělníci, družstevníci, soukromí rolníci, inteligence, ženy v domácnosti).

2. Jaké je rozdělení obce podle náboženského vyznání s přihlédnutím ke čtyřem skupinám obyvatelstva, které bylo přibližně rozděleno podle těchto hledisek:

1. *Bigotní* (podléhající faře, navštěvují kostel, v politických otázkách se řídí hlediskem faráře, nábožensky nesnášenliví).

2. *Věřící* (politicky nepodléhají faře, navštěvují kostel, ale v politických otázkách spolupracují s MNV, pracují v družstvu, případně jsou pasivní, ne však klerikálně protistranický zaměření).

3. *Formálně věřící* (nenavštěvují kostel, sami zaujímají pokrokové stanovisko, ale dosud posílají své děti na náboženskou výuku, cítí se příslušníky církve).

4. *Ateisté* (neúčastní se obřadů, zastávají otevřeně materialistický, t. j. komunistický světový názor, neposílají děti do náboženství).

Ze získaných dat je možno udělat tyto hlavní závěry o náboženství v zemědělském prostředí okresu:

1. Ve všech obcích je více než *nadpoloviční většina věřících*, kteří navštěvují o nedělích náboženské obřady.

2. Všeobecně je patrný *ústup od bigotních forem víry*, k nimž se přihlasuje jen nepočetná skupina věřících lidí v obci. Nápadný je postupný *růst skupiny formálních věřících*, který ukazuje, že v klerikálním prostředí neprobíhá proces osvobozování od náboženství jako uvědomělá změna světových názorů, ale jako postupné otupování dosavadní praxe, jako postupná přeměna postoje k náboženské víře v méně podstatnou, druhořadou otázku, která je sice tradičně respektována, ale praktikována a prožívána není.

3. *Věkové složení návštěvníků kostela je vyrovnané*. Vesnická mládež sice zaujímá k návštěvě kostela vlažný postoj, ale tvoří stále asi $\frac{1}{4}$ návštěvníků. Většina návštěvníků jsou občané středních let, nikoliv jen staří a přestárlí.

4. Rozdíly v třídním složení vesnice v dnešní podmínkách, kdy vesnice jsou plně združstevněny, nejsou patrné v oblasti náboženského přesvědčení, ale berou na sebe jiné, politické formy. Tyto rozdíly byly většinou setřeny a *nelze tvrdit, že náboženství je světovým názorem nepřátel družstva*, nebo majetnějších rolníků, protože to neodpovídá skutečnosti. Při bližším zkoumání by bylo možné odhalit určité korelace ve prospěch užšího spojení mezi majetnými zemědělci a náboženstvím, avšak to nemění nic na faktu, že třídní a politické rozdíly na vesnici nenalézají svůj hlavní projev v ostré náboženské diferenciaci. Vesnice je ve svém náboženském přesvědčení dosti jednoduchá.

5. *Mezi jednotlivými obcemi jsou velké rozdíly*, i v měřítku okresu jsou náboženské poměry různé. Zejména je patrný rozdíl mezi okresním městem a městy *Koryčany* a *Ždánice*, kde je soustředěn průmysl, mezi vesnicemi s průměrnou religiozitou a klerikálními vesnicemi.

6. Pokud jde o charakteristiku *vesnických kněží*, pocházejí vesměs z chudých rodin, z dělnických a početných rodin a z malých rolnických usedlostí. V současné době rozhodně nejsou politickými nepřáteli, vesměs si osvojili loyální poměr k lidové demokratickému zřízení, spolupracují, s veřejnými institucemi i v Národní frontě. Jen nevelké procento farářů udržuje zdrženlivý poměr k národnímu výboru, zejména kněží, kteří dříve byli politicky exponovaní v lidové straně. Dnes se soustřeďují hlavně na náboženskou činnost uvnitř kostela, kterou vykonávají aktivně, i když nejsou vzácné ani případy nadměrně horlivé činnosti nebo naopak, vlažné náboženské aktivity. Vcelku jejich jednání nelze kvalifikovat jako záměrnou činnost proti našemu zřízení a nelze

v nich vidět přímé politické exponenty reakce. Není též řídkým zjevem, že na vesnici bývá nejlepším agitátorem pro ateismus sám způsob života církevních představitelů. Na Slovácku proběhlo několik procesů s kněžími, jejichž sexuální pohřešky byly až zbytečně rozsáhle a nechutně popularisovány tiskem. To má však svou druhou stránku. Jednak jen při takovýchto svátečních příležitostech věnuje tisk pozornost problematice „ateismu“, jednak dává vznikat dojmu, že žije-li farář spořádaně, je vše v pořádku.

7. Není to tedy náboženský názor na svět, který dnes rozděluje vesničany, ale některé politické otázky, které se přímo dotýkají všech, i věřících družstevníků a názorově je rozdělují. Zejména tam, kde bývalé politické organizace strany lidové a agrární byly silné, nejsou řídké tendence, že bývalí představitelé těchto stran, kteří jsou i bez aktivních organizací reálnou politickou silou, se snaží ovládnout družstvo. Někde se jim to daří, protože vesnické stranické organizace v klerikálních obcích jsou slabé a jsou většinou složeny spíše z dělníků, žijících na venkově, kteří nemají tak úzký vztah k družstevním problémům. V takových obcích je vliv náboženského názoru na běžné události stále dosti silný, zejména proto, že vesničtí komunisté a členové výborů stranických organizací na vesnici se dosud sami v oblasti názoru na svět nevymanili z náboženských zvyků a pověr. Ačkoliv tito soudruzi stojí za myšlenkou socialisace a politicky se zřetelně odlišovali a odlišují od nekomunistů, v oblasti světového názoru teprve začíná pronikat vědomí neslučitelnosti materialistického a náboženského názoru na svět. V obci V. je např. jen jeden kandidát strany plně vyrovnán s náboženskou otázkou, ostatní dosud ne. Je tedy přirozené, že požárníci ve V. stojí stráž u božího hrobu, aniž jim překáží rudá hvězda na čepici. V jiné obci V. pod vlivem místního faráře členky JZD o svátcích nepracují. V obci D. rozdělené mezi evangelíky a katolíky, jsou dokonce i sňatky mezi evangelíky a katolíky vážným problémem.

8. Dále je třeba si všimnout i toho, že *náboženství je na vesnici úzce spjata s uměleckými lidovými projevy, s folklorem*. Avšak i ten je ustupujícím jevem. Kulturní revoluce na vesnici ruší vžitě formy uměleckého projevu. Zánik tradičního umění a ústup folkloru je však jen staromilci přijímán jako negativní jev. Zatím co ve folkloru byla organicky spjata společenská a estetická funkce lidového umění, projevuje se u moderního člověka všeobecně ústup umělecké aktivity a přeměna spolutvůrce uměleckého projevu v pouhého diváka. Soubory a lidová tvořivost, zachovávací v jevištní formě tradiční lidové zvyky, písně a tance, je něco kvalitativně jiného nežli původní projevy lidového umění. Folklor je dnes spjat s věcerejškem slovácké vesnice a nemá ve své pravé podobě nijak progresivní, ale v nejlepším případě vlažně neutrální uměleckou povahu a funkci. Jestliže jsou pro městského diváka Strážnické slavnosti zpestřením kulturního života, nedá se říci, že by folklor měl stejně nadšené obdivovatele mezi obyvateli vesnic nebo alespoň mezi progresivními občany na vesnicích. Odpor k minulosti, který je častým zjevem u venkovských soudruhů, je plně oprávněn, není nepochopení kulturních hodnot minulosti, ale je naopak velmi jasným chápáním společenské funkce soudobého folkloru, jenž objektivně nemůže představovat ve 20. století hlavní formu, v níž se má nebo může využít družstevník a obyvatelstvo vesnic. Tak je dnešní, hlavně jevištní folklor jen matným odleskem skutečné lidové tvořivosti a je-li křísen k životu uměle, brzdí rozvoj adekvátních výrazových forem současného uměleckého odrazu vesnického života. S odumírajícím folklorem je na vesnici spojen i ústup náboženských zvyků. Rozšířením komunikačních spojů se ruší tradiční izolovanost vesnického života a dávné osobitosti slováckého života rychle ztrácejí svou přitažlivost, protože nemohou čelit vlivům městské kultury se všemi jejími výhodami. V ústupu folkloru je možno dobře pozorovat, jak proměna způsobu života, vyvolávaná politikou industriali-

sace a socialisace přináší hluboké změny ve všech formách společenského vědomí, umění, v politických i náboženských názorech soudobé vesnice.

Současné kořeny náboženství na vesnici mají své objektivní příčiny, náboženský odraz skutečnosti je zčásti podmiňován zvláštnostmi zemědělské výroby, existencí historicky vzniklého a dosud nevyřešeného rozporu mezi městem a vesnicí. Překonání ilusorní reprodukce skutečnosti ve formě náboženských přežitků v současném společenském vědomí vesnického obyvatelstva je tedy podmíněno především překonáním materiálních rozporů, jež vyplynuly z historicky různých vývojových cest kapitalismu v průmyslu a v zemědělství, je podmíněno přeměnou pracovního procesu v zemědělství ve formu průmyslové práce, je podmíněno celkovým postupem socialistické společnosti. Za těchto okolností musíme tedy mít na zřeteli, že cestou osvobození vesnického obyvatelstva od přežitků není samo šíření ateismu, jež může mít jen pomocný význam, ale především cesta likvidace odvěkých rozporů hospodářským a politickým rozvojem družstevní vesnice, což je i cesta naší třetí pětiletky.

KOMUNISTICKÁ VÝCHOVA NA VESNICI

Náboženství je vcelku velkou ideovou překážkou komunistické výchovy na slovácké vesnici. Představuje zde značnou sílu stagnace a zaostalosti, která se projevuje škodlivě v procesu socialisace a celkového myšlenkového přerodu vesnice. Dosud mladá družstva, přecházející k vyšším formám hospodaření na velkých plochách, jsou oslabována ve svém úsilí mimo jiné též silou stagnace a pověr, která se stává bezděčně oporou všech zaostalých tendencí v družstvech. Vysoký věkový průměr družstevníků, útěk mládeže z vesnic, nedostatek kulturních příležitostí, to vše činí z procesu překonávání přežitků v zemědělském prostředí proces krajně obtížný a spojený s mnoha zvláštnostmi. Škodlivost náboženství nevystupuje zde v oněch složitějších formách, s jakými se setkáváme ve městech a ve velkých průmyslových střediscích. Tam náboženství je už jen pouhým přežitkem, idealistickým světovým názorem, který síce oslabuje vnitřní rozvoj lidí, ale přece není bezprostřední překážkou denní výrobní praxe. Na slovácké vesnici je však náboženství leckde ještě stále nejen světovým názorem a citově pevně zakotveným přežitkem staleté tradice, ale je i určitým způsobem života, zaostalým životním stylem. Proto se náboženství neprojevuje jen vnějšími formami, účastí na obřadech a vírou v dogmata katolické církve, ale projevuje se škodlivě i v samé výrobní praxi družstevníků. Ačkoliv se to zdá být podivné, přece je tomu tak, že náboženské přežitky zde nikoliv jen zprostředkovaně, ale i bezprostředně působí značné materiální škody zemědělské výrobě. Tak je dosti běžným zjevem, že družstevníci v klérikálních vesnicích odmítají nedělní práce i v těch případech, kdy zmeškání agrotechnických lhůt okamžitě poškozuje družstvo a způsobuje družstevníkům hmotné škody. Kromě toho je též obvyklé, že v mnoha vesnicích se slaví mlčky řada státem neuznaných svátků a družstevníci nepřijdou do práce, ačkoli jde právě třeba o zabezpečení špičkových podzimních prací s vyoráváním cukrovky, s obděláváním zeleniny apod. Tak náboženské přežitky nejsou jen jakousi silou neuvědomelosti, působící v kulturní oblasti a ve vyšších formách společenského vědomí jako antagonismus vědy a pověry, ale přežitky jsou samy neoddelitelně sklobueny s výrobní praxí a v širším smyslu s celou společenskou prací zemědělského obyvatelstva.

Slovácká vesnice nikdy neprošla náporom protináboženské propagandy, dokonce ani volnomyšlenkářské, takže se začíná opravdu od začátku. Ačkoli by zde měla teoreticky stát otázka zániku náboženství jako přežitku včerejška, je zde náboženský životní styl

a náboženství jako světový názor stále velmi živým jevem. Není tedy jen soukromou věcí věřících, ani pouhým přežitkem věrejška, je živou skutečností a součástí životního stylu vesnice, je živým reliktem ideového dědictví kapitalismu, tradice bády a zaostalosti. I když víme, že příčiny, které náboženství zrodily, dnes již na vesnici neexistují, ale pouze ztěžují proces překonávání přežitků, přece tím, že je prohlásíme za přežitek, ještě se nemění faktické poměry, náboženský vliv. A tak přežitek minulosti je úporně aktuální, současný a má často ještě na své straně drtivé síly tradice, dusící výhonky nového života.

Když se přibližujeme z teoretických posic konkrétní problematice lidí na vesnicích a chceme analyzovat problematiku s klasickou definicí náboženství, vidíme další zajímavý jev. Náboženství neexistuje jako určitá, přesně vymežitelná vrstva názorů a společenského vědomí družstevníků, ale jako určující nebo spoluurčující rys jejich názoru na svět. Zatím co v životní praxi je každý ateistou, v názorovém světě se sdružují rozmanité přežitky (nejen náboženské) s progresivními, dokonce i stranickými, komunistickými názory a vytvářejí tak živé myšlenkové rozpory. Náboženství je zde světovým názorem, „vsutku všeobecnou teorií světa, jako kompendiem, jeho logikou v populární formě“, abychom použili Marxových slov — je prostě populární filosofii. Jako takovému mu můžeme čelit jediné vědeckou filosofií, tedy rozvíjet racionální jádro světového názoru družstevníků, přibližovat je k úrovni vědeckého chápání světa. Jinak řečeno, musíme provádět dialektickou negaci, totiž produktivní popření názorového světa družstevníků a ne pouhé zamítnutí z pozic abstraktně a metafyzicky viděného rozporu vědy a náboženství. Tento rozpor jistě existuje, ale v konkrétním vědomí lidí stojí nesmiřitelnost dvou forem společenského vědomí docela jinak než v myšlení specialisty, třídícího abstraktní, všeobecně platné, ale neživotné systémy. V denní praxi je protiklad neustále slučován, školské hranice o progresivní vědě a reakčním náboženství jsou bourány a nesmiřitelné je denně spojováno v rozpor. Je to nelogické, ale je to tak, protože zákony logiky platí pro vědce, ale neplatí všeobecně mimo vědu. Lidé bez nich mohou žít a žijí mnohdy bez nich. Zákon kontradikece a vyloučného třetího, zákon totožnosti neplatí pro básnickou metaforu, neplatí pro hru dítěte, básnický obraz a hrající se dítě tyto zákony neustále porušují. Obdobně světový názor lidí není soustavný, logický uzavřený a zdůvodněný celek: jeho rozmanité části existují v živém rozporu. Jsou teoreticky neplatné, jsou hrubou chybou, ale proto ještě nepřestávají existovat. Tato věc je elementární pro úspěšnou ateistickou výchovu. Přibližovat se k lidem s protináboženským záměrem z pozic abstraktně viděného protikladu vědy a náboženství, z pozice klasifikátorů abstraktních symbolů a kategorií je jistou známkou teoretického nepochopení věci a neúspěchu v praxi.

Uvedme dva příklady, kladný a záporný. Předseda stranické organizace v obci D. je člověk, který se minulých 15 let věnoval s nesmírnou houževnatostí a vytrvalostí výstavbě místního družstva. Je to komunista, který se osvědčil v těch nejtěžších zkouškách. Avšak když šlo o výchovu vlastních dětí, nedokázal zaujmout správné stanovisko a posílá své děti na náboženství, ačkoli prošel školeními a individuálně byl přesvědčován. Nebo jiný, opačný příklad. V rozhovoru dvou družstevnic zaujímala jedna ostře protináboženské hledisko. Když se jí ptali, proč tak najednou, že přece dříve taková nebyla, odpověděla: „Já jsem se tak dlouho modlíla, abych nemusela do družstva a teď v něm jsem. Tak už se nemodlím“. Zde názorně vidíme, jak prosté hledisko „náboženství nebo ateismus“ je jednostranné a zavádějící, jak na vesnici ve vědomí lidí často „mrtvý chytá živého“ a táhne jej zpět. Jakékoli mechanické hledisko abstraktního posuzování selhává.

Z toho, že náboženství je určitým přijetím životního stylu, vyplývá i fakt, že mnozí soudruzi na vesnicích se nedokáží rozejít s náboženstvím ani ne tak proto, že by věřili

v nadpřirozený svět, ale že mají pocit, že se vzdávají čehosi, co se stalo součástí jejich života, čehosi, co je spjato s nedělní návštěvou kostela jako se společenskou událostí a ne jako s náboženským aktem. Na vesnici působí též velmi pronikavě vliv veřejného mínění. Je pravda, že pro družstevníky není problematické, že dítě nebude nábožensky vychovávané, nebude-li přihlášeno, ale nedovedou se ještě mnohdy smířit s tím, co k tomu řekne vesnice a pochopitelně i rodina. Ačkoli jsou často osobně vyrovnáni s náboženstvím, brání jim právě veřejné mínění být důslednými. To není totiž tak snadné. Dítě, které nechodí na náboženství, bývá v klerikálním prostředí diskriminováno dětmi a tak rozhodnutí rodičů musí opravdu zvažovat mnoho okolností. Rodiče se nesnadno propracovávají k jednoznačnému rozhodnutí „neposílat“, které bývá výsledkem rodinných svárů a vážných neshod mezi mužem — komunistou a nábožensky založenou matkou nebo naopak. Je-li tedy náboženství určitým životním stylem, musíme se snažit, abychom osvětou pomáhali vytvářet nový životní styl kulturních lidí 20. století.

Jak za těchto okolností má postupovat ateistická výchova? Vesničtí lidé, kteří prosazují myšlenky socialisace vesnice, jsou v praktické ateistické výchově značně bezradní. Protože soudruzi nevědí, co mají dělat, nevědí, jak účinně postupovat, jak konkrétně dlouhodobě pracovat, vyčerpávají se občasnou protináboženskou akcí, která je ovšem pro celkové řešení bez většího významu. Za těchto okolností je hlavní podmínkou úspěchu ateistické výchovy na vesnici, kde jediné má tato výchova vážný společenský význam, zabezpečit jednotu výchovného působení všech činitelů a složek, které vytvářejí a ovlivňují vesnický život, jednotu výchovného působení strany, veřejných organizací, osvětových zařízení, školy a rodiny a začít s individuální přesvědčovací prací. Náboženskému názoru na svět můžeme úspěšně čelit jediné všestranným rozvojem kulturního života naší vesnice.

Třeba doznat, že se ještě vyskytují případy, že místo této cesty se nastupuje nesprávná cesta administrativních opatření a že boj s náboženstvím není chápán jako ideologický zápas.

Ateistická výchova na vesnici je nedílnou součástí komunistické výchovy pracujících. V procesu revolučních přeměn byly odstraněny sociální kořeny náboženství, vykořisťovatelský společenský řád a tím byly zrušeny i tradiční podmínky náboženského odrazu světa ve vědomí lidí. Stojí nyní před námi úkol dovést vědomí do souhlasu s novou životní praxí družstevní vesnice, spolupracovat na převratu názorů družstevníků, s rozvojem vědeckého chápání světa a života, jít směrem k socialistické vesnici.

Z předchozího výkladu vyplývají tedy nejméně tyto hlavní závěry: Zvláštnosti zemědělské výroby, zejména biologický ráz zemědělské výroby, stupňující závislost člověka na přírodě, je i v současných podmínkách jedním z podnětů pro udržování náboženského vlivu mezi obyvateli venkova, protože se jeví věřícímu jako neovladatelná, nepředvídatelná síla, která ovlivňuje celý pracovní proces v zemědělství a zasahuje tak nepřímou i do života jednotlivce. Náboženský světový názor je v současných podmínkách značně oslaben, neexistuje v čistých formách a je úzce spojen s celkovým způsobem života a jistými stránkami zaostalosti, jež se dosud vyskytují v málo zprůměrněných oblastech. Tyto základní poznatky musí brát daleko více na zřetel osvětová práce, propagace vědeckého světového názoru, která dnes metodicky vychází spíše z abstraktní konfrontace náboženství a vědy, nežli z životních problémů současné vesnice.